Nr 32.

Ankom till riksdagens kansli den 2 juni 1933 kl. 4 e. m.

Utlåtande i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag angående ändring i vissa delar av lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation, dels ock i ämnet väckta motioner.

Genom en den 22 mars 1933 till riksdagen avlämnad proposition, nr 236, vilken hänvisats till lagutskott och behandlats av andra lagutskottet, har Kungl. Maj:t, under åberopande av propositionen bilagda i statsrådet och lagrådet förda protokoll, föreslagit riksdagen att antaga följande förslag till

Lag

angående ändring i vissa delar av lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation.

Härigenom förordnas, *dels* att 1 och 67 §§ lagen den 12 maj 1917 om expropriation, av vilka lagrum 1 § ändrats genom lag den 18 juli 1928 (nr 312), skola, 1 § i nedan angivna del, erhålla följande ändrade lydelse, *dels ock* att i förstnämnda lag skola under rubriken »11. Särskilda bestämmelser om expropriation av mark för egna hem eller jordbruksändamål» införas tre nya paragrafer, betecknade 108—110 §§ samt lydande som följer:

1 §.

Fastighet, som — — — erforderlig mark;

12. för linbana, som är behövlig för ett företag av större gagn för orten;

13. för tillgodoseende av fjällrenskötselns behov; eller

14. för att främja bildandet av egna hem eller mindre jordbruk eller för stärkande av ofullständigt jordbruk.

Särskild rätt, som — — — till nationalpark.

67 §.

Den exproprierande vare pliktig gälda all av expropriationsmålets handläggning, expropriationsersättningens bestämmande och fördelning eller eljest av expropriationen följande kostnad. Har motpart genom invänd-

ning eller yrkande som uppenbarligen saknat fog hindrat överenskommelse om expropriationsersättningen, eller har kostnaden eljest utan skälig anledning ökats genom hans vållande, pröve dock rätten i vad mån han bör själv vidkännas sina kostnader ävensom gottgöra den exproprierande de utgifter som genom förfarandet åsamkats denne. Kostnad, som i 34 § första stycket avses, må sökas åter av den som därför svarar.

11. Särskilda bestämmelser om expropriation av mark för egna hem eller jordbruksändamål.

108 §.

Rätt till expropriation för ändamål som i 1 § 14 sägs må ej beviljas med mindre ansökningen gjorts genom hushållningssällskaps egnahemsnämnd eller organ, som för kommuns räkning bedriver statsunderstödd låneverksamhet för egna hem eller arbetarsmåbruk, samt ändamålet omedelbart sammanhänger med sådan av hushållningssällskapet eller kommunen bedriven verksamhet.

109 §.

Avser ansökningen mark vilken ingår i tomtindelning, skall bifogas kopia av tomtkartan jämte beskrivning eller, om tomtmätning icke ägt rum, kopia eller utdrag av tomtindelningskartan med tillhörande beskrivning. Avser ansökningen annan mark, skall den åtföljas av karta däröver med beskrivning, upprättad, under iakttagande i tillämpliga delar av vad om karta och beskrivning vid avstyckning är stadgat, av lantmätare eller annan person med behörighet att för det ändamål, vartill marken avses skola efter expropriationen användas, verkställa avstyckning av sådan mark. Sökande bifoge tillika styrkt uppgift å markens ägare och innehavare samt, om i något hänseende överenskommelse träffats, redogörelse därför.

I ansökningen skall, så noggrant omständigheterna det medgiva, angivas huru efter expropriationen skall förfaras med marken.

110 §.

Expropriationsrätt må beviljas endast om särskild svårighet möter att genom avtal förvärva erforderlig mark till skäligt pris.

Sådan rätt må ej medgivas, om den mark varom fråga är icke helt eller till huvudsaklig del lämpar sig för det avsedda ändamålet, eller om genom expropriationen avsevärd olägenhet skulle tillskyndas markens ägare eller innehavare. Vid bedömande huruvida expropriationen skulle medföra olägenhet som nyss sagts, må hänsyn icke tagas till anordning som prövas hava vidtagits i syfte att förhindra expropriation.

Vid beviljande av rätt till expropriation av mark som ingår i tomtindelning skall iakttagas, att expropriation ej må ske i strid mot tomtindel-

ningen. Beträffande annan mark må expropriationsrätt medgivas allenast om marken utgör särskild fastighet eller finnes kunna genom avstyckning frånskiljas stamfastigheten samt, då sökandens avsikt är att marken skall uppdelas i flera fastigheter, om avstyckning finnes kunna ske i huvudsaklig överensstämmelse med härför uppgjord plan.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1933. I fråga om kostnaderna i expropriationsmål vari stämning utfärdats före nämnda dag skall äldre lag gälla.

I sammanhang med berörda proposition har utskottet till behandling förehaft dels två före propositionens avlämnande inom första kammaren väckta motioner, nämligen nr 195 och nr 198, båda av herr *Lindhagen*, dels ock fyra i anledning av propositionen väckta motioner, nämligen nr 313 i första kammaren av herr *Tamm m. fl.* och nr 323 i samma kammare av herr *Lindhagen* samt nr 470 i andra kammaren av herr *Petersson* i Lerbäcksbyn *m. fl.* och nr 520 i samma kammare av herr *Wiklund m. fl.*

I motionen I: 195 hemställes, att riksdagen, efter tagen del särskilt av jordkommissionens lagförslag och motiveringar, ville efter samråd mellan vederbörande utskott och justitiedepartementets lagbyrå låta utarbeta och i följd av nödtiden redan vid denna riksdag antaga en med expropriationsrätt utrustad och företrädesvis på oodlad jord inriktad lagstiftning om rätt till nya arbetaresmåbruk, nya småbruk till självförsörjning och förbättring av ofullständiga jordbruk, så att de kunna grunda självförsörjning.

I motionerna I: 313 och II: 470 yrkas avslag å propositionen.

I motionerna I: 323 och II: 520 hemställes, att riksdagen ville

A) provisoriskt godtaga propositionens huvudsakliga förslag, dock med följande ändringar:

1) 1 § 14 erhåller följande ändrade lydelse:

»14. för att främja bildandet av egna hem eller mindre jordbruk eller för stärkande av ofullständigt jordbruk *eller för frilösning av smärre arrendejordbruk*»;

2) § 67 erhåller följande ändrade lydelse:

»Den exproprierande — — — åsamkats denne. *Har jordägaren och den exproprierande å ömse sidor tappat eller befinnes saken hava varit tvivelaktig skall envar vidkännas sina egna utgifter.* Kostnad — — — svarar»;

3) § 108 erhåller följande ändrade lydelse:

»Rätt till expropriation, som i 1 § 14 sägs, må *sökas* genom hushållningssällskaps — — — bedriven verksamhet. *Sådan ansökan må ock utan dylikt sammanhang göras av statens egnahemsstyrelse, landsting, jordbrukskommission, kommunalnämnd samt arbetaresmåbruksnämnd eller*

annan av kommun tillsatt delegation med uppdrag att verka för någon av de i 1 § 14 omförmälda uppgifter, ävensom av enskilda föreningar för anskaffande av jord åt arbetslösa»;

4) § 110 erhåller följande ändrade lydelse:

»*Expropriationsrätt må ej medgivas, om därigenom avsevärd olägenhet skulle tillskyndas markens ägare eller innehavare.* Vid bedömande — — — uppgjord plan»; samt

B) hos Kungl. Maj:t hemställa om övervägande av:

1) en definitiv särskild lagstiftning för de i 1 § 14 omnämnda ändamål, byggd på väsentlig anslutning till den i ensittarelagen stadgade förhandlingsordning och ett mera preciserat utformande av rättigheter och skyldigheter; och

2) ett formellt förenklat expropriationsförfarande även för fall, då tvist ej uppstår, i syfte att, vid behov, avstått markområde varder omedelbart frigjort från de inteckningar, som besvära det.

Slutligen hemställes i motionen I: 198, att riksdagen ville hos regeringen begära förslag vid denna riksdag — med hänsyn till folkets nödläge — till lagstiftning, varigenom

1) den i 1 § av lagen den 18 juni 1925 om rätt i vissa fall för nyttjanderättshavare att inlösa under nyttjanderätt upplåtet område (den s. k. ensittarlagen) fastställda tidsbestämningen den 1 januari 1919 framflyttas till den 1 januari 1928, och

2) ensittarlagen kompletteras genom skälig rätt att få genom tvångsavlösning förvärva tomt för bostadsändamål även innan byggnaden blivit uppförd å marken.

Beträffande de skäl, som ligga till grund för Kungl. Maj:ts förslag, får utskottet hänvisa till propositionen; och får utskottet, i fråga om vad motionärerna anfört till stöd för sina yrkanden, hänvisa till motionerna.

Expropriationsfrågan.

Under de senaste tre årtiondena hava vid upprepade tillfällen förslag blivit framställda med syfte att genom en på expropriation stödd lagstiftning bereda säker möjlighet för bildande av egna hem och mindre jordbruk, stärkande av ofullständiga jordbruk ävensom frilösning av arrendejordbruk. En ingående historik, avseende dessa frågors behandling under tiden till och med år 1929, har lämnats i det utlåtande, nr 1, som sammansatta andra lag- och jordbruksutskottet avgav år 1930 i anledning av ett flertal inom riksdagen väckta motioner rörande vissa sociala jordfrågor. I utlåtandet redogjorde det sammansatta utskottet under olika huvudavdelningar för frågorna om bildandet av nya jordbruk och beredande av jordbruk åt lantarbetare m. fl. (sid. 51—75), om frilösning av arrendejordbruk (sid. 75—96), om förbättring av ofullständiga jordbruk (sid. 96

—115) samt om anskaffande av tomtmark för bostäder m. m. (sid. 115—123). Till innehållet i nämnda utlåtande anhåller utskottet att få hänvisa.

I enlighet med hemställan av det sammansatta utskottet beslöt 1930 års riksdag, som ställde sig avvisande mot en expropriationslagstiftning på förevarande område, att i skrivelse (nr 276) anhålla, att Kungl. Maj:t ville, bland annat, verkställa fortsatt utredning rörande de ekonomiska förutsättningarna för bärighet av mindre jordbruk och rörande ökade möjligheter för lantarbetare, skogsarbetare, hemmansägare-, arrendators- och småbrukaresöner samt andra mindre bemedlade härför lämpliga personer att erhålla egna jordbruk samt i anslutning till nämnda utredning verkställa utredning rörande de ytterligare åtgärder, som (utan expropriation) kunde anses ägnade dels att underlätta frilösningar av mindre arrendejordbruk dels ock att främja utökandet av ofullständiga jordbruk ävensom för riksdagen framlägga de förslag, vartill samtliga utredningarna kunde föranleda.

Sedan Kungl. Maj:t den 4 december 1930 bemyndigat chefen för jordbruksdepartementet att tillkalla sakkunniga för verkställande av de i berörda riksdagsskrivelse ifrågasatta utredningarna, lämnades sedermera ifrågavarande uppdrag åt ledamöterna av riksdagens första kammare professorn K. G. Westman, lantbrukaren Elof B. Andersson i Fältenborg och jägmästaren C. G. L. H:son Tamm samt ledamöterna av riksdagens andra kammare bankofullmäktigen P. E. Sköld och ombudsmannen H. Molander. De sakkunniga antogo namnet sociala jordutredningen. I bankofullmäktigen Skölds ställe har sedermera som ledamot av jordutredningen inträtt redaktören H. Sten i Gävle.

Vid *1931 års riksdag* väcktes inom första kammaren av herr Lindhagen en motion, nr 174, i vilken hemställdes, att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t anhålla, att den sociala jordutredningen måtte erhålla sitt uppdrag utvidgat med bemyndigande att även överväga organiserandet av en rättsordning, innefattande *en rätt till jorden* för den nödlidande lantbefolkningen, oberoende av bolags och stora jordägares medgivande.

I sitt över motionen avgivna utlåtande, nr 12, hemställde andra lagutskottet, att motionen icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda.

Reservationer avgåvos dels av herr Lindhagen, dels ock av herr Linder jämte fyra andra ledamöter av utskottet. Herr Lindhagen hade hemställt, att riksdagen med anledning av motionen ville hos Kungl. Maj:t anhålla, att sociala jordutredningen måtte erhålla sitt uppdrag utvidgat med bemyndigande att överväga organiserandet av *en rätt till jorden* för den nödlidande lantbefolkningen genom möjligheter även till skälig tvångsavlösning av jord från bolags och stora jordägares domäner. Den av herr Linder m. fl. avgivna reservationen var icke åtföljd av något yrkande.

Utskottets utlåtande godkändes av riksdagen.

Vid *1932 års riksdag* behandlades åtskilliga frågor av intresse i förevarande sammanhang.

I en motion, II: 266, hemställde herr Spångberg m. fl., att riksdagen i avvaktan på revidering av sociala arrendelagen måtte i denna lag införa förbud för bolag att inom de delar av riket, till vilken den norrländska arrendelagen utsträcktes genom lag den 27 juni 1927, försälja jordområden, som upplåtits på arrende, i de fall att vederbörande brukare önskade att få kvarbliva som arrendator.

Andra lagutskottet hemställde i utlåtande nr 21, att motionen icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd. Herr Lindhagen avgav särskilt yttrande.

Riksdagen biföll utskottets hemställan.

I en motion, I: 210, hemställde herr Lindhagen, att riksdagen ville 1) för sin del, efter samarbete med justitiedepartementet och med stöd av de sociala jordkommissionernas i gångna tider framlagda grundsatser och lagförslag, antaga en lag om ett skäligt utnyttjande ytterst genom tvångsavlösning av obegagnade odlingslägenheter å större enskilda domäner såsom bidrag till folkförsörjningen, 2) eller ock, om detta ej bifölles, hos Kungl. Maj:t begära att för 1933 års riksdag framlades förslag till en sådan lagstiftning, som förut nämnts.

Andra lagutskottet framhöll i sitt över motionen avgivna utlåtande, nr 23, att vid många tillfällen inom riksdagen framförts det kravet, att statsmakterna skulle kraftigare än hittills skett främja tillkomsten av nyodlingar. Så hade också varit fallet vid 1930 års riksdag, då kravet till en del vann riksdagens beaktande. Den av motionären väckta frågan om ett skäligt utnyttjande av obegagnade odlingslägenheter å större enskilda domäner fölle i viss mån inom ramen av den utredning, som uppdragits åt sociala jordutredningen. Det torde icke förefinnas tillräckliga skäl för att riksdagen då skulle intaga en annan ståndpunkt än år 1930 — då riksdagen ställt sig avvisande — till frågan om lämpligheten av en expropriationslagstiftning för främjande av nyodlingar. Vad särskilt beträffade de ekonomiska förutsättningarna för jordbrukets bärighet hade förhållandena icke ändrat sig på ett sätt, som kunde föranleda därtill. Utskottet hemställde därför om avslag å motionen.

Reservation anmäldes av herr Lindhagen jämte fem andra ledamöter av utskottet, vilka hemställde, att riksdagen i anledning av motionen ville till Kungl. Maj:t avlåta skrivelse i det syfte, som angåves i punkt 2) av motionärens hemställan.

Riksdagen beslöt att avslå motionen.

Slutligen föreslog herr Lindhagen i en motion, I: 213, att riksdagen ville med stöd av de sociala jordkommissionernas i gångna tider framlagda grundsatser och lagförslag antaga skäliga lagar med stöd ytterst av tvångsföreskrifter om frilösning av arrendejordbruk, komplettering av

ofullständiga jordbruk, förvärv av tomtmark för bostäder m. m. samt effektivitet i den sociala arrendelagstiftningen.

Andra lagutskottet redogjorde i sitt över motionen avgivna utlåtande, nr 24, för innehållet i 1930 års riksdags skrivelse nr 276 med begäran om vissa utredningar samt framhöll, att de av motionären väckta frågorna, i den mån de av 1930 års riksdag ansetts böra upptagas till utredning, fölle inom sociala jordutredningens uppdrag. Redan med hänsyn därtill ansåge sig utskottet icke böra tillstyrka riksdagen att då antaga de lagar, motionären föreslagit, samt hemställde, att motionen icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd.

Reservation anfördes av herrar Linder och Lindhagen.

Riksdagen biföll utskottets hemställan.

I fråga om den del av sitt uppdrag, som avsåg utredning rörande ökade möjligheter för lantarbetare, skogsarbetare, hemmansägare-, arrendators- och småbrukarsöner samt andra mindre bemedlade härför lämpliga personer att erhålla egna jordbruk, avgav sociala jordutredningen den 5 december 1932 ett betänkande (Statens offentliga utredningar 1932: 33), innefattande förslag till kungörelse med allmänna grunder för statsunderstödd arbetarsmåbrukslåneverksamhet.

I betänkandet framhöll jordutredningen, att av betydelse för den föreliggande frågan givetvis vore att erhålla så tillförlitliga uppgifter som möjligt rörande tillgången på jord. Å sidorna 39—45 lämnade jordutredningen en redogörelse för vissa äldre uppgifter angående jordtillgången i landet. Sålunda erinrade jordutredningen, att enligt av norrländska kolonisationskommittén verkställda inventeringar (stat. off. utr. 1922: 32 och 1923: 25) följande arealer odlingsmark funnes inom nu angivna landsdelar och områden: å kronoparkerna i Norrland och Dalarna 123,169 hektar, å enskild jord i Råneå, Burträsks och Hammerdals socknar 39,161 hektar, varav 26,761 hektar i bönders och 12,400 hektar i bolags ägo, samt å jord i enskild ägo längs inlandsbanan från Ströms södra sockengräns till Storuman 49,349 hektar, därav 29,667 hektar tillhörde bönder och 19,682 hektar ägdes av bolag. Vidare omnämndes, att enligt en av 1925 års kolonisationssakkunniga med hushållningssällskapens medverkan utförd undersökning (stat. off. utr. 1927: 12) i hela riket funnes ungefär 359,000 hektar odlingsmark i enskild ägo, lämplig för bildande av nya jordbruk, därav ungefär 307,000 hektar i Norrland och 52,000 hektar i mellersta och södra Sverige. Beträffande den kyrkliga jorden återgav jordutredningen i detta sammanhang vissa uppgifter ur den till 1932 års riksdag avgivna propositionen (nr 187) med förslag till ecklesiastik boställsordning m. m. Enligt dessa uppgifter utgör prästboställenas sammanlagda areal tomt, trädgård och åker 88,092 hektar samt odlingsmark och äng 23,881 hektar. I sitt anförande till statsrådsprotokollet vid propositionens avlåtande till riksdagen framhöll chefen för ecklesiastikde-

partementet, statsrådet Stadener, bland annat, att av de betydande jordkomplex, som den kyrkliga jorden representerade, en förhållandevis icke obetydlig del sannolikt skulle kunna avskiljas till egna hem och smärre jordbruk. Den ecklesiastika jordens belägenhet och beskaffenhet vore sådan, att den särdeles väl lämpade sig för sådant ändamål.

Vidkommande arealen av i riket förefintlig jord till salu erinrade jordutredningen bland annat om den undersökning, som på Kungl. Maj:ts uppdrag verkställts av den s. k. 1925 års undersökningskommission för upplåtelse av jord. Av kommissionens i april 1927 avgivna betänkande framgår sammanfattningsvis, att 101 bolag i olika delar av riket för kommissionen förklarat sig benägna att sälja 202,270 hektar jord, fördelande sig sålunda:

	Antal brukningsdelar	Antal hektar	Därav inrösningsjord, hektar
Fastigheter med odlad jord:			
till självständiga bebyggda jordbruk	5,393	142,333	59,766
» » obebyggda »	747	10,794	4,440
ej lämplig som självständig brukningsdel (kompletteringsjord)	—	3,719	2,971
ej specificerad odlad jord	—	3,985	—
Fastigheter med odlingsmark	—	41,439	—

Till komplettering av den utredning, som verkställts av 1925 års undersökningskommission för upplåtelse av jord, inhämtade sociala jordutredningen hos skogsbolagen i riket uppgifter, avseende dels arealen av den jord, som numera försålts av tidigare utbud, dels arealen av den jord av tidigare utbud, som av en eller annan anledning numera icke vore till salu, dels ock arealen av den jord, som tillkommit efter 1925 års utbud och ännu vore osåld. En sammanställning av dessa uppgifter utvisar följande.

A. Självständiga bebyggda fastigheter.

	Åker m. m.	Skogsmark m. m.	Summa
1. *Numera försåld jord*	17,302.03 har	55,360.18 har	72,662.21 har
2. *Jord till salu*	47,996.56 »	36,667.54 »	84,664.10 »

B. Självständiga obebyggda fastigheter.

	Åker m. m.	Skogsmark m. m.	Summa
1. *Numera försåld jord*	600.05 har	4,450.85 har	5,050.90 har
2. *Jord till salu*	4,790.94 »	1,047.40 »	5,838.34 »

C. Jord för nybildning av jordbruk.

	Odlingsmark	Skogsmark	Summa
1. *Numera försåld jord*	135.74 har	209.64 har	302.74 har
2. *Jord till salu*	19,745.51 »	21,395.50 »	41,141.01 »

D. Jord för komplettering av jordbruk.

	Åker m. m.	Skogsmark m. m.	Summa
1. *Numera försåld jord*	782.67 har	870.51 har	1,654.18 har
2. *Jord till salu*	2,226.01 »	12.56 »	2,238.57 »

Sociala jordutredningen införskaffade vidare genom rundskrivelser till kommunalnämndsordförandena i riket, skogsbolag och arbetarsammanslutningar med flera uppgifter rörande bland annat tillgången på salubjuden jord (betänkandet sid. 46 och 66—70). Av lämnade upplysningar framgick, att tillgången på jord, lämplig för arbetaresmåbruk, vore ganska god och på sina håll betydande inom de norrländska länen och i Kopparbergs län. I övriga län syntes tillgången vara sämre, och från Jönköpings, Gotlands, Malmöhus, Hallands samt Göteborgs och Bohus län har uppgivits, att dylik jord som regel ej funnes. Befintlig jord av ifrågavarande slag har uppgivits mestadels tillhöra enskilda eller bolag; i mindre omfattning dock även staten och kyrkan. Jorden har inom Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län angivits huvudsakligen utgöra odlingsmark, medan den däremot i det övriga landet vanligen betecknats såsom odlad.

Slutligen omförmäldes i jordutredningens betänkande, att dess ledamöter under tiden den 8—13 augusti 1932 företagit en studieresa till ett trettiotal olika orter inom Västernorrlands, Jämtlands och Gävleborgs län. Under studieresan gjordes förfrågningar angående tillgången på jord, lämplig för anläggningar av arbetarsmåbruk. Tillgången ansågs i allmänhet vara tillräcklig.

I sin motivering i betänkandet anförde jordutredningen bland annat, att den verkställda utredningen givit vid handen, att jord lämplig för bildande av arbetarsmåbruk funnes till salu i stor utsträckning och till priser, som kunde anses skäliga, även om de under nuvarande jordbrukskris icke föranledde försäljningar. Både kronojord, kyrkojord, bolagsjord och bondejord funnes att tillgå.

I detta sammanhang må omnämnas, att sociala jordutredningen uti en den 7 mars 1933 dagtecknad skrivelse till Konungen anfört, bland annat, att jordutredningen i skrivelse till samtliga affärsbanker, hypoteksföreningar och centralkassor för jordbrukskredit riktat förfrågningar, huruvida genom deras förmedling några större fastigheter skulle kunna förvärvas i syfte att styckas till småbruk och utarrenderas. De egendomar, som i främsta rummet härvid skulle komma i fråga, skulle vara belägna i trakt med goda samfärdsmedel och avsättningsmöjligheter. De skulle äga bördig jord lämpad för småbruksdrift och hava naturliga förutsättningar för styckning i självständiga mindre jordbruk. En förutsättning vore även, att fastigheterna skulle erbjudas till lågt pris. Genom pressens och radions bemedling hade allmänhetens uppmärksamhet riktats på frågan.

Till jordutredningen hade därefter inkommit ett stort antal erbjudanden från penninginrättningar, bolag och enskilda att försälja egendomar. De erbjudna egendomarnas antal översteg 200 och flera av dem vore synnerligen lämpliga för styckning.

Vid sociala jordutredningens betänkande av den 5 december 1932 fanns fogat ett *särskilt yttrande* av herrar Molander och Sten, däri de anförde:

Det ingår ej i utredningsmännens uppdrag att undersöka, huruvida en expropriationslagstiftning är erforderlig för lösande av de sociala jordfrågorna. Vi kunna dock ej underlåta att uttala våra bestämda farhågor för att, om och när de föreslagna åtgärderna skola genomföras i det levande livet, svårigheter för anskaffande av den för nybildning av arbetaresmåbruk behövliga jorden mångenstädes skola uppstå. Med all säkerhet kommer det att visa sig, att lämplig och lämpligt belägen jord för det avsedda ändamålet många gånger ej kan förvärvas, änskönt den finnes och av ägaren utan eget förfång kan avvaras. Det kan även förutspås, att oskäliga jordpriser komma att i viss utsträckning förhindra tillkomsten av nya arbetaresmåbruk. Vi uttala därför, att statsmakterna vid ett genomförande av förslaget till statsunderstödda arbetaresmåbruk måtte åvägabringa en expropriationslagstiftning, som möjliggör verksamhetens genomförande i hela den utsträckning, som är avsedd och nödvändig.

I åtskilliga av de yttranden, som avgivits över sociala jordutredningens betänkande, har frågan om tillskapande av en expropriationslagstiftning för att tillgodose behovet av jord till arbetaresmåbruk blivit berörd. Några kommunalnämnder ha ansett, att en expropriationslagstiftning vore nödvändig för förslagets genomförande, under det att andra kommunalnämnder ansett sådan lagstiftning icke vara erforderlig. Även i andra utlåtanden hava motsatta uppfattningar i fråga om behovet av en expropriationslagstiftning gjort sig gällande.

I samband med att förslag angående statsunderstödd arbetarsmåbruksverksamhet utarbetats inom jordbruksdepartementet, vilket förslag sedermera i proposition, nr 181, framlagts för riksdagen (nämnda proposition har överlämnats till särskilda utskottet), var frågan om expropriationslagstiftning för att säkra anskaffningen av jord för jordbruks- och bostadsändamål föremål för utredning i samma departement. Utredningen resulterade i en promemoria med utkast till lag om ändring i vissa delar av 1917 års expropriationslag. Nämnda utkast var av i huvudsak samma innehåll som det nu i propositionen framlagda förslaget.

Över det i promemorian upptagna lagförslaget hava yttranden avgivits av lantmäteristyrelsen, statens egnahemsstyrelse, överståthållarämbetet, samtliga länsstyrelser, samtliga hushållningssällskap genom deras förvaltningsutskott eller egnahemsnämnder, fastighetsregisterkommissionen, styrelsen för svenska landskommunernas förbund, svenska skogs- och flottningsarbetareförbundet, svenska lantarbetareförbundet, Sveriges skogs-

ägareförbund, Stockholms stads fastighetskontor, byggnadsnämnden i Linköping, överlantmätarna i Östergötlands, Älvsborgs och Kopparbergs län samt ordföranden i expropriationsnämnder för Stockholms stad.

Beträffande behovet och lämpligheten av lagstiftning angående tvångsinlösen av jord för bostads- eller jordbruksändamål har i flertalet av de avgivna yttrandena uttalats den meningen, att behov av sådan lagstiftning icke föreligger samt att principiella betänkligheter möta däremot. I vissa yttranden har däremot det framlagda lagförslaget blivit tillstyrkt. En redogörelse för innehållet i yttrandena har lämnats å sid. 9—13 i propositionen, vartill utskottet anhåller att få hänvisa.

Föredragande departementschefen, statsrådet Schlyter, anför i propositionen följande allmänna synpunkter på frågan om tvångsinlösen av jord för bostads- eller jordbruksändamål.

På sätt framhållits i motiven till remissförslaget ingå strävandena att åstadkomma en expropriationslagstiftning för tillgodoseende av bostads- och jordbruksändamål såsom led i det med understöd av statsmedel bedrivna arbetet att befordra uppkomsten av egna hem och mindre jordbruk. Det torde ligga i sakens natur, att då staten vidtager åtgärder för att ekonomiskt underlätta anskaffandet av jord i angivet syfte, staten också bör, så långt det rimligen låter sig göra, tillse att åtgärderna icke bliva resultatlösa på grund av jordägarnas ovillighet att sälja lämpliga områden, även när en försäljning icke är förenad med verkliga olägenheter. Såsom i avgivna yttranden framhållits, böra tvångsåtgärder för jordförvärv visserligen icke tillgripas onödigtvis. Av utredningen i ärendet synes framgå, att mycken jord, lämplig för ifrågavarande ändamål, finnes tillgänglig i landet. Jordanskaffning på frivillighetens väg torde därför som regel icke behöva möta några svårigheter. Men fall kunna förekomma, då behovet av jord icke kan utan tillgång till ett tvångsförfarande tillgodoses såsom ur det allmännas synpunkt vore önskvärt. Framför allt kan måhända situationen bliva den nu angivna, om den mark varom fråga är äges gemensamt av ett större antal personer. Ofta nog torde dylika samfälligheter med hänsyn till läge och beskaffenhet väl ägna sig för utläggning till arbetarsmåbruk eller egna hem, och genom markens exproprierande i sådant syfte torde möjliggöras ett bättre utnyttjande av densamma än tidigare skett. Att åstadkomma en frivillig uppgörelse med markens samtliga ägare torde emellertid ej sällan vara uteslutet. Även i andra fall kan det inträffa, att vissa jordägare utan sakliga skäl motsätta sig att avyttra även en obetydlig del av sin egendom. I detta sammanhang må bringas i erinran statens egnahemsstyrelses yttrande, att inköp av större områden för styckning till småbruk kan befinnas fördelaktigare än förvärv av spridda ägolotter men hindras genom någon jordägares villkor för upplåtelsen, ävensom att möjligheten att på förhand kunna räkna med att planerat egnahemsföretag icke skall äventyras allenast på grund av enskild jordägares vägran av frivillig medverkan har den fördelen med sig att förberedande arbeten underlättas. Förslaget om inrättande av en arbetarsmåbrukslånefond skänker uppenbarligen spörsmålet om expropriation för bostads- och jordbruksändamål särskild aktualitet. Arbetarsmåbrukslån skall användas för förvärv av lä-

genhet inom den kommun som förmedlar lånet, och den jordsökande blir alltså här beroende av jordtillgången å en viss ort.

En lagstiftning av här ifrågavarande slag torde, om expropriationsrätten begränsas på ett sätt som innebär betryggande garantier mot missbruk, icke utgöra fara för berättigade jordägare- eller andra intressen men väl kunna lända till åtskilligt gagn. De invändningar som på sina håll framförts, att expropriation för ändamål varom nu är fråga icke skulle överensstämma med hittills hos oss tillämpade expropriationsrättsliga principer, kunna icke anses befogade. Enligt gällande lag om expropriation kan tvångsinlösen av mark under vissa förutsättningar äga rum bland annat för åstadkommande av tryggade bostadsförhållanden samt för att möjliggöra uppförande av byggnad för överläggningar eller föredrag i allmänna frågor eller dylikt. Det må även erinras om den lösningsrätt, som är medgiven enligt lagen den 18 juni 1925 om rätt i vissa fall för nyttjanderättshavare att inlösa under nyttjanderätt upplåtet område, den s. k. ensittarlagen. De ändamål, för vilka expropriationsrätt nu ifrågasättes, torde ur det allmännas synpunkt kunna jämställas med dem, för vilka dylik rätt sålunda redan förefinnes.

Såsom framgår av den lämnade redogörelsen i ärendet har, om än flertalet yttranden gå i avstyrkande riktning, tanken på en expropriationslagstiftning för ifrågavarande ändamål vunnit anslutning från olika håll. Lantmäteristyrelsen har uttalat, att för de fall, där verkligt önskvärda jordupplåtelser ej frivilligt kunde åvägabringas, visst tvångsförfarande vore motiverat. Inom statens egnahemsstyrelse hava tre av dess fyra ledamöter (herrar Ekerot, Andersson i Fältenborg och Adler) i princip godkänt det utremitterade förslaget. Flera länsstyrelser hava ställt sig förstående för förslagets syfte. Länsstyrelsen i Södermanlands län har lämnat det utan erinran och länsstyrelsen i Kopparbergs län har tillstyrkt detsamma. Länsstyrelsen i Kalmar län har ej velat motsätta sig dess genomförande. Jämväl vissa egnahemsnämnder hava ansett det understundom vara av värde att hava tillgång till ett tvångsförfarande. Svenska lantarbetarförbundet har i princip anslutit sig till detsamma. Erinras må också om de i samband med yttrandena över förslaget om arbetarsmåbruk av kommuner i olika delar av landet gjorda uttalandena angående behovet av en expropriationslagstiftning för förverkligande av ändamålet med sistnämnda förslag.

Med hänsyn till det anförda synes en lagstiftning i remissförslagets syfte böra komma till stånd.

Den föreslagna expropriationslagstiftningen har inordnats under den allmänna expropriationslagen. De nya ändamål, för vilka expropriation avses skola kunna äga rum, hava upptagits under en ny punkt, nummer 14, i 1 § av gällande lag. De närmare föreskrifter, vilka, utöver lagens allmänna föreskrifter, ansetts erforderliga beträffande sådan expropriation, varom nu är fråga, hava upptagits såsom §§ 108—110 under särskild rubrik — »11. Särskilda bestämmelser om expropriation av mark för egna hem eller jordbruksändamål» — i slutet av lagen. Rätt att ansöka om expropriation för de i punkt 14 omförmälda ändamålen har enligt 108 § förbehållits hushållningssällskaps egnahemsnämnd eller organ, som för kommuns räkning bedriver statsunderstödd låneverksamhet för egna hem eller arbetar-

småbruk, och expropriation får äga rum allenast om det ändamål, som därigenom skall tillgodoses, omedelbart sammanhänger med sådan av hushållningssällskapet eller kommunen bedriven verksamhet. I 109 § hava upptagits vissa närmare föreskrifter angående beskaffenheten av den karta med beskrivning, som skall åtfölja expropriationsansökning. Såsom villkor för att expropriationsrätt skall kunna beviljas har i 110 § stadgats, dels att särskild svårighet skall möta att genom avtal förvärva erforderlig mark till skäligt pris, dels att den mark, varom fråga är, helt eller till huvudsaklig del lämpar sig för det avsedda ändamålet, dels ock att genom expropriationen avsevärd olägenhet icke skulle tillskyndas markens ägare eller innehavare. Vidare hava upptagits vissa med hänsyn särskilt till bestämmelserna i jorddelningslagen, fastighetsbildningslagen och stadsplanelagen dikterade föreskrifter. Slutligen har beträffande 67 § i expropriationslagen framställts ändringsförslag, vilket berör jämväl expropriation för andra ändamål än de nu förevarande. Detta förslag går ut därpå, att motpart till den exproprierande skall, om han genom invändning eller yrkande, som uppenbarligen saknat fog, hindrat överenskommelse om expropriationsersättning eller eljest vållat, att kostnaderna för expropriationen utan skälig anledning ökats, kunna förpliktas att ej blott själv vidkännas sina av förfarandet orsakade kostnader utan även gottgöra den exproprierande de utgifter, som sålunda åsamkats denne.

I fråga om vad de över remissförslaget avgivna yttrandena innehålla rörande den ifrågasatta lagstiftningens utformning får utskottet hänvisa till de uppgifter, som härutinnan intagits i propositionen.

Angående tidigare förslag till ändringar i fråga om kostnadsbestämmelserna i expropriationslagen anhåller utskottet att få hänvisa till sitt utlåtande nr 4 till 1931 års riksdag i anledning av en då väckt motion om lagändring. Motionen blev i enlighet med utskottets hemställan av riksdagen avslagen.

Departementschefen anför bland annat:

Att för de ändamål varom här är fråga skapa ett särskilt expropriationsinstitut synes icke erforderligt. Genom att den slutliga prövningen av expropriationsansökningarna lägges i Kungl. Maj:ts händer torde på det mest betryggande sätt vara sörjt för att de nya bestämmelserna komma att tillämpas med omdöme och urskillning. — Att anförtro den förberedande prövningen av ärendena åt för ändamålet särskilt inrättade ortsnämnder lärer ej vara erforderligt. De låneförmedlande organ, vilka det enligt remissförslaget åligger att i första hand taga ställning till uppkommande frågor angående tvångsinlösen av jord, torde få anses väl ägnade för den uppgiften.

Det föreslagna expropriationsförfarandet kommer uppenbarligen att medföra vissa kostnader, såsom utgifter för lantmäteri- eller mätningsförrättningar, ersättning till expropriationsnämnd m. m., och förfarandet kan understundom bliva förhållandevis dyrbart. Det finnes dock ej någon anledning att genom inrättande av ett ur kostnadssynpunkt särskilt för-

månligt expropriationsinstitut för ifrågavarande ändamål särskilt uppmuntra till dess användande. I första hand bör man söka åtkomma erforderlig jord genom frivilliga avtal, och expropriationsmöjligheten bör, såsom förut framhållits, tillgripas blott i nödfall. Å andra sidan bör naturligtvis tillses, att de kostnader som den exproprierande genom förfarandet tillskyndas ej bliva uppenbart oskäliga. Remissförslaget innefattar jämväl en ändring i expropriationslagens kostnadsbestämmelser, vilken ändring åsyftar att förebygga uppkomsten av oskäliga expropriationskostnader.

Mot begränsningen av expropriationsrättens omfattning att avse allenast sådana fall, där jord erfordras för att tillgodose jordbehovet hos sökande av egnahemslån eller arbetarsmåbrukslån hava anmärkningar framställts i ett par yttranden.

Anledning finnes enligt min mening icke att frångå den ståndpunkt, som intagits i remissförslaget. Då staten utlämnar lån på fördelaktiga villkor för att förhjälpa mindre bemedlade eller obemedlade personer till egna hem eller arbetarsmåbruk, är det såsom tidigare framhållits angeläget att för förverkligande av detta syfte hava möjlighet att såsom ett yttersta medel tillgripa ett expropriationsförfarande. Men det är också naturligt, att expropriationsrätten begränsas till de fall, då staten på angivet sätt intresserar sig för markförvärvet. Det må för övrigt erinras, att svårigheter torde möta att fastställa någon hållbar gräns för omfattningen av en expropriationsrätt i den utsträckning som i nyssnämnda yttranden ifrågasatts. Att medgiva rätt till expropriation av mark för bostads- eller jordbruksändamål över huvud taget synes ej kunna ifrågakomma.

I vissa utlåtanden har gjorts gällande, att de bestämmelser, vilka i remissförslaget upptagits i syfte att trygga en försiktig och ändamålsenlig användning av expropriationsmöjligheten icke vore tillfyllest.

Såsom tidigare framhållits, bör expropriationsmöjligheten icke begagnas annat än som en yttersta utväg. Denna tanke har i remissförslaget kommit till uttryck i bestämmelsen att rätt till expropriation för ifrågavarande ändamål får beviljas allenast om särskild svårighet möter att genom avtal förvärva erforderlig mark till skäligt pris. Härigenom och på grund av förslagets övriga begränsande föreskrifter torde missbruk av expropriationsrätten vara i stort sett utesluten. Uppenbarligen bör, såsom bland andra statens egnahemsstyrelse erinrat, vid prövningen av expropriationsanspråket hänsyn tagas jämväl till det intresse, som kan vara förenat därmed att bestående äganderätts- och besittningsförhållanden ej rubbas. Denna synpunkt har också beaktats vid utarbetandet av remissförslaget. I motiven har sålunda erinrats, att i vissa fall markens avstående, om än full ersättning lämnades, kunde vara förenat med sådana olägenheter för ägaren eller innehavaren, att det vore obilligt att fråntaga honom densamma. Emellertid ansågs särskilt stadgande om förbud mot expropriation i dylika fall ej erforderligt. Ehuru behovet av sådant stadgande kan ifrågasättas, har jag ej funnit anledning att motsätta mig, att den synpunkt varom här är fråga klarare kommer till uttryck i lagtexten. För tillmötesgående av de krav som härutinnan framställts föreslås, att under 110 § upptages en bestämmelse av innehåll att expropriationsrätt ej må medgivas, om genom expropriationen avsevärd olägenhet skulle tillskyndas ägare eller innehavare av den fastighet, som skall tagas i anspråk. Inom ramen av denna bestämmelse torde de intressen, vilka i yttrandena framhållits, kunna tillbörligen beaktas. Tydligt torde

vara, att olägenheten måste hänföra sig till det ändamål, för vilket fastigheten äges eller innehaves. Nyttjas sålunda en fastighet exempelvis uteslutande för skogsbruk, kan någon olägenhet ej anses tillskyndad därigenom att mark, som ej är av betydelse för skogsbruket, exproprieras. Uppenbart är, att vid bedömande huruvida genom expropriationen olägenhet kan komma att förorsakas, hänsyn ej får tagas till anordning, som vidtagits i syfte att hindra expropriationen.

Rätt till expropriation har enligt gällande lag hittills tillåtits allenast i sådana fall, då det ansetts nödigt att tvångsvis tillgodose vissa intressen, som kunna anses vara i större eller mindre grad allmänna. Ett visst tillgodoseende av enskilt intresse sker visserligen vid lösningsförfarande enligt den s. k. ensittarlagen, men det är att märka, att nämnda lag dock avser vissa bestämda fall med helt specifika förutsättningar, och dessutom att den tillkom för att avhjälpa ett missförhållande, som tillskapats genom tidigare brister i skifteslagstiftningen. De tillägg till expropriationslagen, som föreslås i propositionen, innebära däremot, att för tillgodoseende av ett enskilt intresse att bilda eget hem eller mindre jordbruk eller att stärka ett redan befintligt ofullständigt jordbruk ett annat enskilt intresse, nämligen jordägarens att utan intrång få behålla sin jord, skall träda tillbaka. Propositionen förutsätter, att de ändamål, för vilka expropriationsrätt nu föreslås, kunna i så måtto anses innebära ett allmänt intresse, att de avse att förhjälpa vissa sämre lottade medborgare till förbättrade levnadsförhållanden, samt att för detta ändamål åtgärder av tvångskaraktär böra tillgripas, för den händelse andra utvägar att tillgodose nämnda intresse äro stängda. Enligt utskottets uppfattning föreligga dock icke nu tillräckliga skäl att för de ändamål, för vilka expropriationsrätt föreslås, tillgripa denna utväg. Den utredning, som i föreliggande fråga blivit förebragt, synes nämligen enligt utskottets mening giva klart vid handen, att för ändamålet lämplig och erforderlig jord finnes på frivillighetens väg att tillgå till skäliga och i många fall verkligt låga priser. Ett expropriationsförfarande skulle under sådana förhållanden icke blott innebära ett onödigt och skadligt ingripande i den enskilde jordägarens rätt utan även bliva till föga eller intet gagn för egnahemsbildningen. Det bör nämligen beaktas, att expropriationsförfarandet alltid medför vissa, stundom rätt avsevärda kostnader, vilka skola gäldas av den, som förvärvar jorden, och vilka kostnader helt undvikas vid frivilligt förvärv. Dessutom torde för de mestadels mindre bemedlade egnahemsköparna oöverkomliga svårigheter förefinnas att kunna vid expropriation åstadkomma det för köpeskillingens nedsättande erforderliga penningebeloppet, emedan fastigheten vid tidpunkten för nedsättningen icke kan av köparen belånas. Med hänsyn till nu angivna omständigheter anser sig utskottet icke kunna tillstyrka utvidgning av expropriationsrätten enligt det i propositionen framlagda förslaget. *Utskottet.*

Vid sådant förhållande finner utskottet sig icke böra ingå i detaljgranskning av förslagets särskilda bestämmelser.

Av det anförda framgår, att utskottet icke heller kan tillstyrka de under A) och B) 1) i motionerna I: 323 och II: 520 framställda förslagen samt ej heller de förslag, som blivit gjorda i motionen I: 195 och under 2) i motionen I: 198.

Det i motionerna I: 323 och II: 520 under B) 2) framställda förslaget om tillskapande i förevarande sammanhang av ett formellt, förenklat expropriationsförfarande för det fall, att tvist om markköpet ej föreligger, i syfte att vid behov avskilt område omedelbart varder frigjort från eventuellt inteckningsansvar, anser sig utskottet icke heller kunna tillstyrka.

Framflyttning av den i 1 § ensittarlagen fastställda tidsbestämningen den 1 januari 1919 till den 1 januari 1928.

En av de i 1 § ensittarlagen fastställda förutsättningarna för lösningsrätt enligt lagen är den, att nyttjanderättshavaren tillhörigt boningshus, som lämnade nöjaktig bostad åt honom och hans familj, fanns å marken uppfört den 1 januari 1919.

Enligt yrkande i motionen I: 198 av herr Lindhagen bör denna tidsbestämning framflyttas till den 1 januari 1928.

Rätt för lägenhetsinnehavare med eget hus å annans mark att friköpa den innehavda marken infördes genom den första ensittarlagen av den 28 juni 1918. Enligt denna lag gällde såsom förutsättning för lösningsrätt, att lägenheten skulle hava så bebyggts, att å densamma den 1 januari 1918 fanns nöjaktig bostad för brukaren och hans familj.

Den 26 mars 1920 utfärdades reviderad ensittarlag. Enligt densamma var tidpunkten för lägenhetens bebyggande framflyttad till den 1 januari 1919.

I motioner vid 1921 års riksdag hemställdes om vissa ändringar i 1920 års lag. Jordkommissionen anbefalldes avgiva yttrande i ämnet samt avgav i april 1921 förslag till ny lag. I detta förslag framflyttades tidpunkten för lägenhetens bebyggande ytterligare, nämligen till den 1 januari 1921. Kommissionen anförde härom i sina motiv:

»Förslaget har bibehållit fordran på att det upplåtna området skall hava bebyggts viss tid före lagens trädande i tillämpning. Önskvärt är nämligen, att lösningsrätten så mycket som möjligt göres oberoende av åtgärder, som nyttjanderättshavare kan komma att vidtaga endast i syfte att förvärva äganderätt till den upplåtna jorden. Därest lösningsrätt medgives även i det fall, att upplåtet område bebygges efter lagens ikraftträdande, torde man jämväl kunna befara, att jordägarna bliva mindre benägna att upplåta mark i de fall, då behov kunde föreligga för någon att arrendera ett markområde för att åt sig uppföra bostad.

Beträffande det utvidgande av lösningsrätten, som följer därav att den tid, då området skall hava varit på angivet sätt bebyggt, bestämts till den 1 januari 1921, torde några vägande invändningar knappast kunna göras. En liknande utvidgning skedde genom 1920 års lag.»

En ledamot av kommissionen, herr Wohlin, var skiljaktig och yrkade, att 1920 års lags bestämmelse i denna del måtte oförändrad bibehållas. Det vore enligt hans åsikt mindre lämpligt att gång efter annan, när ensittarlagen reviderades, framflytta ifrågavarande datum. Några nämnvärda olägenheter av att bibehålla gällande datum hade ej heller påvisats.

Såväl i de yttranden, som av länsstyrelserna och vissa andra myndigheter avgåvos över jordkommissionens förslag, som inom lagrådet framfördes betänkligheter mot att i nu ifrågavarande avseende frångå gällande lag.

I den proposition (nr 251) med förslag till ny ensittarlag, som därefter förelades 1922 års riksdag, bestämdes tidpunkten för lägenhetens bebyggande liksom i 1920 års lag till den 1 januari 1919. Propositionen föranledde icke till antagande av nya bestämmelser såvitt nu är i fråga.

Sedan 1924 års riksdag i skrivelse (nr 313) till Kungl. Maj:t anhållit, att förslag till revision av ensittarlagen måtte framläggas för 1925 års riksdag, blev sådant förslag utarbetat. I detta förslag hade den ifrågavarande tidpunkten jämväl angivits till den 1 januari 1919.

Vid granskningen av detta förslag betonade lagrådet, att om och i vad mån de utvidgningar av lösningsrätten, som förslaget innebure i förhållande till 1920 års lag, kunnat förordas eller i allt fall lämnas utan erinran, detta i väsentliga delar skett med hänsyn till att förslaget bibehållit de nu gällande allmänna villkoren, att såväl före den 1 januari 1919 som vid tiden för lösningsrättens utövning nyttjanderättshavare ägde och bebodde nöjaktigt boningshus å området samt att vid sistnämnda tidpunkt nyttjanderättshavarens byggnader ägde ett värde motsvarande minst en fjärdedel av hela lägenhetens. Skulle vid en blivande lagstiftning dessa förutsättningar rubbas, komme frågorna om villkoren beträffande områdets beskaffenhet, upplåtelsetiden, verkan av avtal om att byggnader och förbättringar skulle tillfalla jordägaren o. s. v. i ett väsentligt förändrat läge, till vilket det för närvarande icke funnits anledning att taga ståndpunkt.

Förslaget framlades i proposition (nr 142) för 1925 års riksdag.

I en vid samma riksdag väckt motion, I: 252, hemställde herr Lindhagen, att ensittarlagen måtte vinna tillämpning, då å lägenheten den 1 januari 1925 fanns nöjaktig bostad för brukaren och hans familj. Till stöd därför anförde motionären, att likaväl som lagen av år 1918 kunde sätta tiden till den 1 januari 1918, kunde väl en lag av 1925 bestämma tiden till den 1 januari 1925.

Andra lagutskottet anförde (utl. nr 30), att av skäl, som inom lagrådet åberopats, jämväl utskottet ansåge en framflyttning av den tidpunkt för lägenhetens bebyggande, som genom 1920 års lag blivit lagfäst såsom villkor för lösningsrätt, icke borde ske.

I den av riksdagen antagna samt sedermera den 18 juni 1925 utfär-

dade, nu gällande ensittarlagen är tidpunkten för lägenhetens bebyggande, såsom förut nämnts, bestämd till den 1 januari 1919.

Utskottet. Enligt utskottets mening hava skäl icke blivit anförda, som kunna föranleda utskottet att frångå den principiella ståndpunkt till förevarande spörsmål, som utskottet intog år 1925. I följd härav avstyrker utskottet den i motionen I: 198 under 1) gjorda hemställan.

På grund av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

a) att förevarande proposition icke måtte av riksdagen bifallas;

b) att motionerna I: 313 och II: 470 måtte anses besvarade genom utskottets hemställan under a);

c) att yrkandena under A) i motionerna I: 323 och II: 520 icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda;

d) att motionen I: 195 icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda;

e) att yrkandet under 2) i motionen I: 198 icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda;

f) att yrkandet under B) 1) i motionerna I: 323 och II: 520 icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda;

g) att yrkandet under B) 2) i motionerna I: 323 och II: 520 icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda; samt

h) att yrkandet under 1) i motionen I: 198 icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda.

Stockholm den 26 maj 1933.

På andra lagutskottets vägnar:

KARL MAGNUSSON.

Vid ärendets behandling hava närvarit:

från första kammaren: herrar *Linder, Lindhagen, Tamm, Norman, P. Sandström, Larsson* i Brålanda*, *K. W. Bodin** och *Gottfrid Karlsson**;

från andra kammaren: herrar *Magnusson* i Skövde, *Magnusson* i Kalmar, *Hage, Johanson* i Hallagården*, *Pettersson* i Hällbacken, *Sandberg, Hermansson** och *Sandström* i Nyland.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservationer

av herrar *Linder, Lindhagen, Norman, Magnusson* i Kalmar, *Hage, Pettersson* i Hällbacken och *Hermansson*, vilka hemställt om bifall till propositionen.

Herr *Lindhagen* har därutöver anfört och yrkat följande:

Frågan för dagen är uppgörelsen mellan partierna om arbetslöshetsunderstödet och jordbrukshjälpen. Det naturliga komplementet för ett uppbyggande, nämligen *en allvarlig jordreform för brytande av enskildas jordmonopol*, ägnas från samtliga partier fortfarande föga uppmärksamhet.

Arbetslöshetsunderstödet.

Detta avser att skapa utvägar och pengar företrädesvis till arbeten. Arbetstillfällen föreslås skola stimuleras genom anslag till statliga byggnader, vissa järnvägar, skenfria korsningar, broar och hamnar, isbrytande fartyg, gruvarbeten, bostadssubventioner, torrläggningar, skogsvård, arbetaresmåbruk, lånefond för industriernas stödjande, fond för statsbeställningar bland annat till militära ändamål, kommunala och statliga beredskapsarbeten, subventioner, reservarbeten och kontantunderstöd. Med en ökning av varuprisen genom tekniska åtgärder hoppas man även kunna liva omsättningen.

Pengar till denna hjälpaktion måste anskaffas genom konfiskation i form av ökad beskattning på löst kapital och inkomster. Därtill kommer höjd beskattning och förhoppningar tillika om ökad konsumtion av alkohol, tobak och kaffe eller med andra ord en rovbrytning på folkhälsan.

Nöden har ingen lag. Förtröstan skapas dock knappast endast med finansoperationer. Hänförelse inom nationen kan än mindre förväntas av partispelet kring grovarbetarelönen såsom mätsticka.

Jordbrukshjälpen.

Landet spejar jämväl efter ett normalt uppbyggande med utsikter för alla till arbete jämväl för egen räkning eller till annan normal produktiv hushållning, vägledd av andliga värden såsom naturens ordning kräver det.

Den industriella stadskulturen, som länge ensam suttit vid makten, börjar nu under ödets gissel hemsökas av aningar, att *vårt gamla slagsmålssamhälles otaliga stridsfronter ej kunna vara livets mening.* Det spökar även förnimmelser, att den jord, på vilken vi alla skola leva, enligt de gudomliga lagarna tillhöra alla och att jordmonopol, vilka likt gökungen tränga de svagare ut ur det gemensamma boet, måste skäligen beskäras.

Till en början har denna sinnesstämning nu utlöst en vaknande insikt, att jordbruket dock är näringarnas näring, »den fasta grundvalen för all hushållning, som man vill skall äga bestånd och varaktighet». Det kan ej längre gå för sig att upprätthålla den ständiga dragkampen mellan en stads- och industribefolkning, som vill köpa mat till underpris, och en jordbrukande befolkning, som måste fordra betalning för sina produktionskostnader. Denna insikt har nu i dagarna lett till kompromissen mellan socialdemokraterna och bondeförbundet om arbetslöshetsunderstöd och jordbrukshjälp. De gamla cirklarna äro rubbade. Det rör sig till sist även bland svenskarna i det politiska dödvattnet. Detta är för ögonblicket en huvudsak.

Det var ej länge sedan nationalekonomer och industriella bländverk under högkonjunktur nästan utdömde jordbruket såsom en föråldrad näring och i varje fall ville förvisa det till trakterna söder om Dalälven. Ja så sent som 1930 förleddes även riksdagen, på förslag av sammansatta andra lag- och jordbruksutskottet, att oöverlagt uttala sig tvivlande på modernäringen. Såsom främsta programpunkt i jordfrågan begärdes nämligen en »utredning» om jordbrukets bärighet. Bakom låg jordmonopolens och deras många intressenters fruktan för *folkets rätt till jorden,* manifesterad genom hotet om expropriationslagar. För denna farhåga var det av vikt förmena, att tillräckligt med jord fanns till salu utan tillgripande av en allvarlig jordreform. Kunde därtill utredas, att någon vidare utveckling av jordbruket ej vore önsklig, voro jordmonopolen så mycket mer på den säkra sidan. Den sociala jordutredningen anförtroddes denna »utredning».

Då kom himmelens vrede över människorna i gestalt av en syndaflod och denna stiger. Blixtarna lyste upp även jordutredningens vägar, så att den vid sina resor nyligen kunde konstatera: »att man ganska allmänt gjort den erfarenheten, att arbetare, som ägde ett litet jordbruk, som regel stode sig bättre än kamraterna och endast i mycket ringa omfattning behövde anlita den kommunala hjälpverksamheten».

Vid sidan av tekniskt brobygge, vartill bidrag bland annat skall utgå av nödhjälpen, är evolutionen således nu inne på förberedelser till en ideell broslagning. Den leder från det industriella arbetslöshetsunderstödet över jordbrukshjälpen fram emot skäligt brytande av enskildas jordmonopol genom en allvarlig jordreform.

Jordreformen för brytande av enskildas jordmonopol.

Jordbrukets begynnande återupprättelse genom egen kraft och den nu ostridiga jordbrukshjälpen förmedla sålunda i sin mån jordreformen. Därmed biläggas en del motsättningar mellan land och stad. Till och med det marxistiska manifestet siade redan på sin tid för en sådan framfärd i alla stater.

Detta är en gammal svensk historia liksom den röda tråden i alla staters

jordpolitik. Att »land skall med lag byggas» inskrevs i de svenska landskapslagarna efter förebild från äldre urkunder och sedvänjor. Senare uppkomna jordmonopol för adel och prästerskap brötos genom envåldskonungars reduktioner. Odhners lärobok i historia yttrar härom: »Därigenom blev egendomen jämnare fördelad, slut gjordes på stormansväldet och allmogen återvann sin forna självständighet».

Herrgårdar växte emellertid åter upp av olika anledningar och togo stor omfattning särskilt i fideikommissen. Det förnämsta och farligaste jordmonopolet blev dock efter aristokratiens och hierarkiens förlorade inflytande skapat av plutokratien i och genom industrialismens tillkomst. Folket på landet reste sig då och kämpar fortfarande i det tysta mot detta nya förtryck. Det går dock ej så lätt att betvinga dylikt missförhållande som på det upplysta enväldets tid. Parlamentarismen kan ej vara lika snar till handling.

Vid senaste sekelskifte hotade emellertid industrialismen den självägande bondeklassen i skogsbygderna och särskilt i den norra delen av riket med undergång. Denna fara var så uppenbar, att inom statsmakterna uppstod en fast beslutsamhet att värna landet mot denna tidsströmning. Sålunda tillkommo norrlandslagarna med utsträckning efteråt i vissa delar till hela landet.

Därmed blev faran för den självägande bondeklass, som fanns kvar i skogsbygderna, väsentligen undanröjd. Intresset för de jordlösa liksom för arrendatorsklassen gentemot de enskilda jordmonopolen erhöll däremot ej tillräckligt understöd. Med den allmänna rösträtten blev dessutom representationen för de industriella intressena förhärskande i riksdagen med bortsopande av den gamla jordreformvänliga representationen från landsbygden. Med proportionella valen upplöstes folkrepresentationen alltmer i sektbildningar för tillvaratagande av trängre intressen. I Sverige liksom annorstädes inbröt vad man kallar krisen i det parlamentariska systemet. Jordreformen för ett beskärande av de enskilda jordmonopolen blev alltmera lämnad i sticket.

En tid framåt levde dock intresset för kontroll på enskilda jordmonopol till jord, skog, vattenfall och malmfyndigheter starkt kvar inom riksdagen. Ett flertal framställningar i dessa syften (motionerna 146—174 i andra kammaren) väcktes särskilt år 1907 av mig till fullföljd och utvidgande av tidigare bemödanden. Dessa mötte då ett vida gynnsammare mottagande än nu är möjligt. Den första omfattande motionen, med instämmande i syftet av sexton liberaler och socialdemokrater, jämte en högerman,[1] gällde »några statsåtgärder i ändamål att i erforderliga fall förekomma och undanröja enskildas jordmonopol». Den inleddes med följande ord:

[1] Jakob Pettersson, L. Gust. Broomé, Rob. Karlsson, Fr. Berglund, Linus Lundström, A. Thylander, L. J. Carlsson, Nils Persson, Jacob Larsson, S. H. Kvarnzelius, Bernh. Eriksson, E. Åkerlund, Edv. Wavrinsky, Curt Wallis, Joh. Nydal, Ernst Blomberg, F. W. Thorsson.

»Grundvalen för all mänsklig tillvaro kan med allt skäl själva jorden med dess tillhörigheter sägas vara. Ur land och vatten skall människan hämta sitt oundgängliga livsuppehälle. Från jorden komma grundämnena till alla hennes rikedomar. Av besittning av jorden beror ock ytterst hennes frihet och hemtrevnad i alla avseenden.

Man kan då förstå, vilken avgörande betydelse det äger för ett lands invånare, huru landets jord är fördelad. Förutsättningen för ett lyckligt samhällsliv måste bliva väsentligen olika, om jorden äges av några få enskilda eller om den i största möjliga omfattning tillhör samtliga medborgare. Historiens erfarenheter bestyrka ock oföränderligen denna sanning. Under samhällsskick, där landets jord genom utskiftning eller såsom samegendom varit praktiskt taget medborgarnas tillhörighet, hava individernas andliga kraft, det politiska intresset och den allmänna välmågan merendels varit störst. I samma mån åter, som jorden mer och mer övergått i ett fåtals händer, har allt detta undergrävts och ofta nog hela samhället gått under.»

Denna åskådning uppbars länge av ett dock alltmer försvagat intresse. Regeringsmakten lämnade fortfarande både värmlandsundersökningen och jordkommissionen instruktioner, som voro inriktade på beskärande av jordmonopolen och förutsatte expropriationsåtgärder. Åt den samtidigt verksamma egnahemsrörelsen överlämnades att med stöd av jordmonopolens »frivillighet», bankrutterade jordbruk samt statens allmosor i form av lån uträtta vad den kunde, och det var åtskilligt.

Så kom det skickelsedigra året 1924. Socialdemokraterna framförde jordkommissionens förslag. Det visade sig då, att förslag, som påminde om egnahemsrörelsen, godtogos av riksdagens majoritet, under det att förslag, som ville beskära jordmonopolen och trygga folkets rätt till jorden (expropriationslagar), väsentligen förkastades av majoriteten. Detta resultat summerades av andra lagutskottets ordförande Bror Petrén i de historiska orden den 5 juni 1924: Nu går gränslinjen mellan de borgerliga partierna och socialdemokratien i jordfrågan uti deras olika ställningstagande till expropriationsfrågan.

Situationen var således denna. Den patriarkaliska konservatismen, som på sin tid även gick in för beskärning av jordmonopolen, hade sopats bort av aktiesystemet och världskriget, liberalismen befann sig i upplösning och stadd på återtåg mot industrialismens gyllene höjder. Något annat kunde då ej inträffa än att riksdagen avträdde jordreformen, byggd på beskärning av jordmonopolen, till konkurs och därför skedde det också.

Nu ansåg sig regeringen såsom en parlamentarisk överbyggnad skyldig att följa efter. Jordfrågan betraktades också såsom en jämförelsevis underordnad angelägenhet i en epok, där det rörliga kapitalet behärskade intressena och de industriella synpunkterna stodo för krigsledningarna på de sociala fronterna. Den var med andra ord icke någon ödesdiger ministärfråga. Följaktligen avblåstes även i regeringen statsmakternas kamp för folket mot jordmonopolens missförhållanden.

Jordkommissionen upplöstes utan rådplägning eller underrättelser. Det behövdes, såsom uttrycken föllo och även var alldeles riktigt, »nya män». Jordbruksminister Linders, som av jordkommissionen upprepade gånger infordrat skyndsamma förslag till expropriationslagar såsom oundgängliga för hans uppgifter, nödgades i instruktion den 6 juni 1925 för tillkallade kolonisationssakkunnige enligt statsrådsberedningens beslut föreskriva, att »frågan om rätt att expropriera odlingsmark för kolonisationsändamål bör icke upptagas i detta sammanhang». De nya kommittéer som sedan tillkallats för sociala jordutredningar blevo i följd härav företrädesvis biträden i egnahemsrörelsen. Det betänkande, som avgavs av kolonisationssakkunnige, tillsatta i anledning av riksdagens bifall till min motion 1925 i ämnet, ledde till regeringspropositionen 1928 »angående den statsunderstödda egnahemsverksamheten». Utfärdade författningar bestå väsentligen i kungörelser för användningen av riksdagens statslån. Ibland kan även civil lagstiftning ifrågakomma, men den har visat sig mera vara inriktad på att undergräva mer eller mindre försiktigt de antagna norrlandslagarnas effektivitet än att gå till grunden med tingen, vilket ju också är förbjudet.

Sedan bemödandena att förekomma och undanröja enskildes jordmonopol sålunda nu under många år varit avförda från statsmaktens dagordning, börjar nu det oundgängliga spira igen. Det nalkas åter oundvikligt som ödet under intryck av världshändelserna och naturlagars orubblighet.

Ett märkligt tecken är icke minst regeringens återtåg från 1925 års förenämnda instruktion och framläggande av ett förslag till expropriation för omfattande jordpolitiska uppgifter. Förslagets förtjänst är att det övervunnit sig själv och för första gången kommer med ett regeringsförslag i så stor omfattning. Det kommer att störta, därför att syndafloden ännu ej kommit med tillräcklig bättring, därför att jordreformen fortfarande av partierna betraktas som en underordnad fråga, av vilken en regerings vara eller icke vara ej är beroende, och slutligen därför att propositionen i motiven ber nästan om ursäkt för sin tillkomst, undervärderar sig själv och även förordar en organisation, som väsentligen förringar dess förmåga att åstadkomma något. I väckta motioner i båda kamrarna[1] har därför påyrkats ett provisoriskt antagande av regeringens förslag med vissa modifikationer samt hemställan om ett definitivt förslag, som i väsentlig anknytning till jordkommissionens riktlinjer och med fylligare utformande och betryggande av rättigheter och skyldigheter ställer de enskilda jordmonopolen under tillbörlig kontroll i och för skyddande av folkets rätt till jorden.

[1] I andra kammaren av herrar J. B. Wiklund, Adolf Englund, Lars Jonsson, E. W. Norén, P. L. Persson, Gustav Pettersson i Hällbacken, C. O. Johansson i Sollefteå, Evald Ericsson, Elof Lindberg och Ernst Hage (nr 520) samt i första kammaren av C. Lindhagen (nr 195, 287 och 323).

Till välfärdsutskottet har remitterats alla ärenden, som anses beröra landets räddning undan krisen. Dit har även räknats till jordbruksutskottet först remitterade anslag för att bereda jordmonopolen köpeskillingar som uppmuntran till frivillig försäljning av jord för arbetarejordbruk. Däremot har regeringens proposition om stöd även av expropriation för detta och andra ändamål fått stanna isolerad från sitt sammanhang i andra lagutskottet. Påminnelser har skett i alla tre utskotten men enhälligt lämnats utan avseende. En jordreform för ingripande mot jordmonopolen betraktas efter tilldragelserna den 5 juni 1924 och den 6 juni 1925 ännu såsom en bagatell. Det måste stanna med jordbrukshjälpen. Även de blågula löftenas stolta frammarsch till Källhagen den 21 maj 1933 för svenskarnas samling till ett folk smalt i denna punkt bort till ingenting inför denna situation. Mulna hopar nödgas sålunda fortfarande skaka fädrens spjut. Det blir tydligen ingen rätt till eller fred över jorden, så länge den goda viljan saknas.

Först när en svensk regering någon gång överväger, om den icke bör stå eller falla även för en jordreform i strid mot jordmonopolen, först då dagas det för jordreformen och även för landet.

Jag skulle vilja tillägga: först när en svensk statsmakt upptäcker att även alla politiska strider utanför våra gränser mellan raser, nationer, klasser och individer ytterst bottna i människornas rätt till jorden eller sålunda tillägnar sig även någon allvarlig utrikespolitik, först då kommer den rätta flykten över jordfrågan även i hemlandet.

Expropriationsrättens idé.

Expropriationsrätten innebär en överflyttning genom lag av jordägande-rätt. Detta kan ske utan ersättning och kallas då konfiskation. Expropriation i inskränkt bemärkelse betyder tvångsavlösning mot ersättning.

Det är ostridigt, att expropriation mot ersättning må lagfästas för det allmännas behov av mark för sina ändamål. Att sålunda tillgodose även enskildas behov av mark för sin livsföring är däremot tvistigt. Särskilt aktuell är striden på detta område om det jordlösa folkets tillgodoseende på bekostnad av de enskilda jordmonopolen av bolagsdomäner och storgods. Statsmaktens inställning är beroende av, vilkendera av de två fronterna är starkast representerad inom densamma.

Norrlandskommitténs åttamannamajoritet av konservativa och liberala[1] skrev härom i sitt betänkande 1904:

[1] Landshövdingen, riksdagsmannen i första kammaren greve L. Douglas, ordförande, överdirektören för lantbruksstyrelsen J. von Feilitzen, byråchefen i domänstyrelsen Edvard Kinberg (efter chefen för domänstyrelsen greve Fredrik Wachtmeister som avsade sig), sekreteraren i överståthållarämbetets kansli riksdagsmannen i första kammaren J. Berlin samt riksdagsmännen i andra kammaren revisionssekreteraren, sedermera borgmästaren i Stockholm Carl Lindhagen, häradsdomaren Jöns Brommé i Billsta, häradshövdingen i Torneå domsaga Georg Kronlund och hemmansägaren Adolf Wiklund i Brattfors.

»Vad expropriationsrättens principiella berättigande angår, kan man till en början säga, att den moderna rättsuppfattningen, sådan den tagit sig uttryck i de flesta länders lagstiftning, såsom grundsats uppställer, att den enskilde jordägaren är skyldig att mot full ersättning avstå sin jord, när denna jord erfordras för att tillgodose ett viktigt allmänt intresse. Häri stämma lagstiftningarna överens. De skilja sig emellertid åtskilligt, när det gäller att bestämma, vilka allmänna intressen, som äro av den vikt, att de böra föranleda detta genomkorsande av äganderättsförhållandena. Frågan om, huruvida en expropriationsrätt av ovan antytt slag bör anses tillåtlig och lämplig, är alltså icke en juridisk principfråga utan en politisk och praktisk lämplighetsfråga. I de flesta länder har visserligen expropriationsrätten ännu icke utsträckts till fall av ifrågavarande beskaffenhet, men inom den statsvetenskapliga doktrinen är tämligen allmänt erkänt, att *det område, varöver expropriationsrätten närmast kan tänkas komma att utbreda sig, just är såsom i de föreliggande fallen jordfördelningens, och att inga oövervinnerliga inkast kunna göras mot tanken att genom expropriation spränga en allt för långt driven monopolisering av jorden*[1] för att därigenom åstadkomma den från social synpunkt önskliga uppdelning av landets jord. Denna tanke har också under senare tider kommit till uttryck i den engelska, den skotska och den irländska lagstiftningen.»

Kommitténs majoritet tillade att i nämnda länder expropriationsrätten, i likhet med vad kommittén ock framställt såsom sannolikt, *mera verkat indirekt genom sin befintlighet än direkt genom att den tillämpats.*[1] Ty det senare syntes endast i undantagsfall hava behövt komma i fråga. Jordbrukskommissionerna i länen, yttrade majoriteten, skulle få en helt annan kraft vid bedrivande av underhandlingar på det frivilliga avtalets grund.

Kommitténs majoritet enade sig till en början att därför föreslå expropriation för frigörelse av arrendejordbruk, komplettering av ofullständigt utbrutna jordbruk samt utbrytning av den odlingsmark, »som i mängd fanns å bolagshemmanen», för bildande av självständiga jordbruk. Majoriteten ägnade mycken tid med att giva form åt detta förslag. I sistone avstodo de politiskt konservativa inom majoriteten (Douglas, Feilitzen, Kinberg och Berlin) från att förorda expropriation av arrendejordbruk. De ansågo betänkandet bli nog påfrestande ändå för den tidens första kammare. Beträffande komplettering av dåliga ägostyckningar beslöto dessa ledamöter den förändring i det utarbetade förslaget, att denna expropriation ej skulle ske i första hand genom statens mellankomst utan av ägaren till den jordlott, som skulle kompletteras. Således samma princip som sedan godtogs för ensittarelagen. Men då det i sådant avseende utarbetade förslaget väckte betänkligheter i avseende å sina detaljer läto de fyra nämnda ledamöterna till sist även tanken om komplettering av dåliga ägostyckningar tills vidare förfalla och inskränkte sig i stället till det allmänna uttalandet, att »det kan därför tilläventyrs bliva nödvändigt att taga under övervägande, huruvida icke åtgärder böra vidtagas för att på expropriationsväg komplettera dessa fastigheter genom deras utökande

[1] Kurs. av reservanten.

med nödig skogs-, betes- och odlingsmark». Man »kunde i berörda hänseende avvakta vad framtiden bär i sitt sköte».

Vid detta förhållande ansågo sig de politiskt liberala ledamöterna Kronlund och Wiklund ej heller böra vidhålla kommitténs ursprungliga avsikt att framlägga utarbetade förslag till expropriation i de två förenämnda avseendena. Liberalerna Brommé och Lindhagen ville däremot ej lämna dem åt framtiden utan fullföljde majoritetens ursprungliga uppsåt.

En majoritet inom kommittén hade sålunda till sist framlagt utarbetat förslag till expropriation allenast av odlingsangelägenheter från bolags, ekonomisk förenings eller enskild spekulants fastigheter. Därtill kom den expropriation, som kan anses blivit förordad genom majoritetens förslag, att vid utbrytning av inägojord skulle tvångsvis tilläggas skogs-, betes- och odlingsmark.

De *tre s. k. bolagsreservanterna i norrlandskommittén* (Frans Kempe, Arvid Lindman och häradshövding Claëson) motsatte sig även nämnda två slag av expropriation och det förras organisation genom jordbrukskommittéer i kommunerna och jordbrukskommissioner i länen. I den utförliga motiveringens huvudpunkter yttrade sig reservanterna sålunda:

»Då en jordägare väl i allmänhet vet, om och på vilka villkor han vill sälja, samt någon svårighet för köpare och säljare att finna varandra icke lärer yppat sig, torde vissa institutioners införande såsom förmedlingsanstalter för inköp av odlingsmark icke kunna endast för detta ändamål anses påkallat. Att åter anordna dem för åvägabringande av expropriation kan enligt vår tanke ännu mindre komma i fråga, då expropriation i avsikt att frånvinna en viss klass av jordägare odlingsmark eller odlingsmark och skog, för att tilldela denna mark åt andra, icke kan vara berättigad. Den tvångsförsäljning, som benämnes expropriation, skulle därigenom föras utanför de gränser för denna rätt, som hittills till skydd för äganderättens helgd visligen varit bestämda för densamma. Grunden för den nuvarande expropriationsrätten är nämligen den, att ett visst område oundgängligen erfordras för att ett ifrågasatt, för landet gagneligt företag, såsom byggandet av järnväg och dylikt, skall komma till stånd. En sådan grund finnes alls icke i fråga om den nu föreslagna rätten, enligt vilken den, som önskar förvärva odlingsmark, i vissa fall med tillägg av ett betydande skogsområde, skulle kunna erhålla just det område, som han önskar, fastän ägaren ej vill avstå detsamma. För tillgodoseende av det allmänna intresset att jord varder uppodlad, *kan det ju icke vara oundgängligt, att en odlare skall sättas i tillfälle att erhålla mark just i den by eller den socken där han är boende.*[1] Uppställas ej sådana anspråk, torde det aldrig visa sig omöjligt att på frivillighetens väg erhålla odlingsmark.»

Dessa uppfattningar inom norrlandskommittén böra bringas i åtanke. De utgöra nämligen både i sak och motivering uppslag och utgångspunkter för den strid om jordexpropriationen i förenämnda avseenden, som där-

[1] Kurs. av reservanten.

efter oavlåtligen ägt rum inom riksdagen och regeringskommissioner och nu för första gången vunnit någon genklang i en regeringsproposition till riksdagen.

Revisionistisk expropriationspolitik.

Revolutionerna börja gärna med en jordreform samt tillgripa då konfiskation eller i mildare fall en omfattande expropriation. Så har nyligen skett i flera länder efter världskriget. Även svenska envåldskonungars jordreform bestod företrädesvis i en konfiskation.

I vårt land föreligger nu icke förutsättningar för ett sådant jordskred. Det gäller allenast ett måttfullt ingripande uti jordmonopolen mot en rimlig ersättning. Således en revisionistisk jordpolitik. Förkastas detta anbud av jordmonopolen och dess industrialiserade klientel på grund av dessas övervägande inflytande hos statsmakten samt förgreningar i administration och pressen, blir annalkandet av en revolutionär lösning måhända påskyndad.

Redan nu är den svenska statsmakten tämligen ostridigt beredd att konfiskera det lösa kapitalet, allteftersom arbetslösheten ej lämnar annan utväg övrig. I olikhet med revolutionerna ställes den svenska revisionismen i synnerhet nu maktlös inför en jordanskaffning från jordmonopolen, som kan betyda något avsevärt. Förklaringen ligger däri, att även den socialistiska politiken liksom företagarnas intressen behärskas av industrialismens företeelser. De äro gamla bekanta med fabrikerna, konkurrensen, lönearbetet och arbetsgivarnas kapital. Det är icke ovanligt att mottaga bekännelser från socialister, att de »icke förstå jordfrågan».

Ingenting bör dock vara begripligare för daglig erfarenhet och vanligt förnuft än jordfrågans betydelse i nationens livsföring. Vilka äro nu de ändamål, om vilka tvistas alltsedan norrlandskommitténs uppslag kommit? De äro följande:

1) Bildandet av nya mindre jordbruk. Självförsörjning anses ostridigt vara målet. Många arbetslösa händer skulle gripa därefter, stödda av föräldrahem eller andra hemortsförbindelser, blott stat och kommun organisera förutsättningar och giva stöd även med en expropriationsrätt. Egnahemsrörelsen verkar för syftet genom att stycka större jordbruksegendomar, som äro till salu på grund av ekonomiska svårigheter eller spekulation. Detta är dock icke kolonisation. Den senare rör sig med oodlad jord, som sällan är till salu. Kolonisationen ökar landets produktiva möjligheter.

2) Bildandet av arbetarjordbruk. Detta är en utbrytning ur det föregående begreppet såsom ett bidrag till självförsörjning.

Frans Kempes program i norrlandskommittén var att förvandla bolagens arrendegårdar, vilka förr varit självständiga bondebruk, till skogsarbetareboställen. Lagen borde tillåta en utbrytning av dessa gårdar utan omhägnad av självförsörjningsprincipen. Principen om undantag för bildan-

det av egna hem kunde ock juridiskt utnyttjas. Staten borde hjälpa till med lån åt skogsarbetarna för att därmed betala köpeskillingen åt sina arbetsgivare samt avstå, som sagt, att genom norrländska ägostyckningslagen vidmakthålla ett självständigt jordbruk å dessa gamla bondejordbruk. Herr Tamm intog alldeles samma ställning i debatten 1933 i första kammaren om en lånefond för arbetarejordbruk. En fin affär således för bolagens jordmonopol.

Norrlandskommitténs majoritet avböjde bestämt detta förslag. Då nu sociala jordutredningen ifrågasatt för ett arbetarejordbruk två tunnland odlad jord med tillägg av något mer i odlingsmark, så uppstår frågan, varifrån denna odlade jord skall tagas. Tamm förordade Kempes förslag, vilket hitintills avböjts av all jordlagstiftning och egnahemsrörelse. Arbetarjordbruken skulle då delvis komma till genom utstyckning av odlad jord från de gamla bondegårdarna, som kommit i industrins ägo. Här gäller det sålunda att se upp med vad som under jordägarens och lantmätarens tillskyndelse kan okontrollerat tilldraga sig i landets avkrokar under sken av lagtolkning. Enligt min mening, uttalad vid flera tillfällen, bör odlad mark, som anses böra omedelbart ställas till arbetarejordbruks förfogande, uppodlas av arbetsgivaren eller det allmänna, om det befinnes nödigt.

3) *Frigörelse av mindre arrendejordbruk.* Detta är också ett komplement till skapande av nya jordbruk. Därigenom kan nämligen räddas jordmonopolens färdiga självförsörjande småbruk, röjda av fria bönder i äldre tider. Det gäller att göra dessa jordbrukare till egna genom utbrytning från jordmonopolet. Jordbrukshemmen bli därigenom friförklarade och jorden skött med intresse. Denna sak är aktuell fortfarande även av två speciella anledningar.

Jordmonopolismen söker nämligen, förklarligt nog, förekomma en rationell utbrytning genom en kommande lagstiftning. Den skyndar sig att verkställa privata utbrytningar med användande av givna möjligheter, varigenom antalet ofullständiga jordbruk ökas.[1] Detta är jordägarnas rätt, men det är samhällets plikt att förekomma dem.

Att upprätthålla konkurrens mellan småbrukare, uppdelade i bönder samt bolags- och godsarrendatorer, om skogsförtjänster är vidare icke någon idealisk ordning. Denna förtjänst, som förr räckte till även för småbönder, förslår nu ej ens för arrendatorerna. Arrendatorer söka nu vinna företrädesrätt till skogsförtjänsten genom att uppge jordbrukarhemmets frihet och jordbrukets trivsel. Att även på detta sätt splittra och härska är en fördel och styrka för monopolismen. Men dylikt inbördeskrig mellan de svaga är icke till gagn varken för dem eller för samhället. Denna oreda kan ej avhjälpas småskuret. Redigare utgångspunkter och längre sikt måste uppenbarligen även här eftersträvas.

---

[1] Se det program för skapande av självständiga jordbruk genom skifteslagstiftning som fogats till andra lagutskottets utlåtande nr 18 år 1933 om ett av riksdagen sedan antaget skrivelseförslag om utredning.

En rationell avlösning av arrendejordbruken har i Finland skett på kort tid och därav har landet funnit sig väl.

4) Stärkande av ofullständiga jordbruk. Efter upprepade påminnelser förklarade äntligen år 1928 en frisinnad regering denna angelägenhet vara »av synnerlig vikt för riket». Småbrukare sitta nu i mängd med otillräckliga ägor och förlorade bifortjänster. Arbetslösa barn tynga på föräldrahemmen. Här skulle nu kunna slås ett stort slag för detta program med stöd tillika av expropriationsrätt, vilken i detta fall uppenbarligen är alldeles oumbärlig. Nyodlingar särskilt skulle skaffa sysselsättning och mat. Detta lättar kommunernas börda. De arbetslösa få i eminent mening arbeta för egen räkning. Riket blir rikare på produktiva utkomstmöjligheter.

5) Anskaffandet av tomtmark för bostäder på landsbygden. Behovet här ådagalägges bäst av den myckenhet egna hus, som måst byggas på annans mark. Ensittarlagen tillkom för att bereda husägarna äganderätt även till tomten. Denna rätt omfattar dock endast bostäder som uppförts före den 1 januari 1919. Även efter denna dag nödgas dock bostadssökande bygga sina hus på annans mark. Inkomna framställningar att få lösa marken avslås av länsstyrelserna, därför att huset uppförts efter nämnda datum. Hur länge skall en sådan oordning tillåtas i strid mot grunderna för ensittarlagen? Man har anropat mitt bistånd för att få den undanröjd.

Mitt förslag till riksdagen är nu att genom särskild lag, byggd på expropriationsrätt, personer, som önska bygga sig en bostad, skola få rätt att tillösa sig mark i skäliga fall, innan huset uppföres. En sådan möjlighet ingår även i 1933 års regeringsproposition om expropriation. Genom tillägg till ensittarlagen skulle åter ordnas så, att de, som mellan den 1 januari 1919 och förutnämnda lags tillkomst ej kunnat lösa sin bostadsfråga annat än genom arrendering av tomt, skulle få samma rätt enligt ensittarlagen, som ägare av hus, uppförda före nämnda dag.

Expropriationsrättens ytterligare utveckling.

Norrlandskommitténs majoritet fastslog som sagt att såsom ett allmänt ändamål för expropriationsrätten måste för vår tid även uppställas menige mans bästa genom tillgodoseende av deras oeftergivligaste rättigheter till jorden. För ett sådant ändamål gällde det nu icke minst att bryta enskildes jordmonopol. Inom kommittén framfördes såsom föremål för denna expropriationsrättens utveckling åtskilliga närliggande uppgifter, som ovan[1] närmare angivits. Dessa hava alltsedan kommitténs betänkande år 1904 avgavs till den dag som i dag är dominerat diskussionen.

Under intrycket av denna stämning har tillkommit expropriationsrätt för vissa speciellare ändamål, såsom anskaffande av tomter till bostäder i orter med sammanträngd befolkning och till byggnader för en ortsbefolk-

[1] Se sid. 25.

nings samverkan för ideella ändamål. Vidare till bostadshus uppförda å annans mark genom ensittarlagen, som i många fall möjliggjort utbrytning även av småbruk. Stadsplanelagen giver ock expropriationsrätt inom stadsplanelagt område för mark till bostäder. Flera regeringskommittéer, utom norrlandskommittén, såsom åbokommittén, värmlandsundersökningen och i all synnerhet jordkommissionen, ha velat utsträcka expropriationsrätten även till främjande av jordbruksändamål. Regeringen har framlagt propositioner om tvångsförlängning av arrendetid. Därtill kommo en myckenhet framställningar i ämnets hela vidd, som inströmmat till riksdagen, regeringen och även myndigheter. Sanningen var således i annalkande.

Så kom, som redan skildrats, jordmonopolens segrar år 1924 i riksdagen och de skickelsedigra dagarna den 5 juni samma år samt den 6 juni 1925. Härigenom drabbades jordreformen för många och långa år av ett bakslag. Under intrycket av världskonjunkturernas revolution kan dock även vårt svenska samhälle ej undgå att röra på sig något. Partierna anvisa visserligen jordreformen fortfarande en underordnad rang men bakom denna kuliss råder en viss vaknande oro. Regeringen har lagt fram den nu förevarande propositionen. Den sociala jordutredningen, som en tid ansett sig bunden av regeringsinstruktionen den 6 juni 1925 för kolonisakkunniga med förbud att syssla med expropriationsfrågor, står plötsligt inför en omläggning. De två ledamöterna Molander och Steen ha inom kommittén uttalat sig för expropriation till stöd för arbetaresmåbruk och bakom dem stå skogs- och flottningsarbetares krav därom vid 1932 års partikongress, vilken därigenom föranleddes till ett särskilt uttalande i jordfrågan. Nu har den frisinnade ledamoten i utredningen herr Andersson i Fältenborg såsom ledamot i egnahemsstyrelsen anslutit sig till denna styrelses förord för expropriation i samma ämne. Då återstår inom sociala jordutredningen mänskligt att döma endast en minoritet bestående av ordföranden herr Westman och det industriella jordmonopolets målsman herr Tamm, vilka, i likhet med de tre reservanterna uti norrlandskommittén, inom utredningen och i riksdagen hitintills alltid motsatt sig jordmonopolens brytande genom expropriationslagar.

I detta sammanhang må erinras om den beredvillighet, med vilken statsmakten stiftar expropriationslagar, när det gäller att tvångsvis taga i anspråk även små jordbesittningar. Den allmänna expropriationslagen gör ingen skillnad mellan jordmonopol och mindre individuella lägenheter. Den enda garantien för de senare är regeringens gottfinnande. Ensittarlagen gör ej heller någon skillnad, men där föreligger dock den garantien, att jordägaren ansett sig åtminstone för någon tid kunna undvara den upplåtna tomten. I jordkommissionens lagförslag åter har expropriationen riktats företrädesvis emot våra nuvarande jordmonopol: industriella bolagsdomäner och större jordbruksgods.

Industrien har ock beredvilligt tilldelats en omfattande expropriationsrätt, under vissa formella garantier visserligen, men gående ut över både stora och små jordbesittningar. Ägare av vattenfall äga dämma upp vattnet för erhållande av ökad kraft med påföljd att jordbruk och skogsmark helt eller delvis gå förlorade för andra. En ofta problematisk ersättning skall lämnas, men ingen gottgörelse utgår för förlusten av ideella värden. För framdragning av kraftledning över annans mark tillåtes ock expropriation.

Storkapitalet är vidare privilegierat att tillägna sig malmfyndigheter på annans mark genom inmutning. Markägaren äger rätt att deltaga i företaget, men detta kommer sällan eller aldrig i fråga på grund av omkostnaderna. Med lika fog bör inmutning kunna tillåtas av odlingslägenheter för utvidgning eller nyanläggning av jordbruk och likaså av tomtmark för att bygga ett hem. Att uppodla ett jordstycke för att där årligen skörda hushållsväxter är en högre ekonomisk och andlig kultur än att på samma jordstycke avverka granar och tallar efter en lång väntan på deras tillväxt. I allmänna skogsvårdslagen medgives ock att skogsskyddet får vika för skogsmarks omläggning till trädgård och åker.

Dylika jämförelser tala för sig själva. Jordmonopolet ligger över i statsmaktens bevågenhet. Den allmänna rösträtten har på denna punkt blivit en besvikelse.

Den »stora tillgången på jord till salu».

Inför förenämnda överblick av de svenska jordmonopolens privilegier blir det ett vågat spel att i strid mot historiens samvete och blodiga erfarenheter proklamera jordmonopolens okränkbarhet. Det kan då ej ske obetingat annat än under rubriken *äganderättens helgd* i alla förhållanden. Således under skydd av en gudlös princip. Här är denna helgd så mycket mindre på sin plats, som det blott gäller skyldighet att utbyta jord i en ganska anspråkslös omfattning emot penningar. Norrlandskommitténs reservanter mötte emellertid upp även med äganderättens helgd. Den har gått igen under de följande åren mer eller mindre hos riksdagsmajoriteter, vederbörande ämbetsverks och andra besittande klassers utlåtanden. Invändningen gör sig hörd än i dag.

Det är kanske dock icke så allvarligt menat, eftersom jordmonopolismen samtidigt fallit tillbaka på opportunitetsskäl, vid vilka uppenbarligen fästats den avgörande vikten. Det är ett par saker som måste »bevisas», innan man kunde skatta åt expropriationstankar. De tre reservanterna i norrlandskommittén utformade även här programmet, och sedan har det gått igen i erinringarna vid alla tillfällen och med samma styrka även vid detta tillfälle.

Först måste det *bevisas, att det fanns någon jordhunger*, vilket ansågs osannolikt, helst den icke låtit sig avhöra. Det är sant, att någon jordhunger ej varit och aldrig kommer att inregistreras i några ämbetsverks diarier.

Ingen hungrar efter den jord, som man ej kan få, eller efter den jord, som kan fås endast för pengar, vilka ej finnas, eller efter den jord, vars iordningställande för jordbruk och utnyttjande, därtill i främmande omgivningar, ej kan ske i brist på möjligheter att kunna leva. Men behovet av jordbruk eller att odla jord hellre än att ej kunna uppehålla livet är lika omfattande som de befolkningslager på landsbygden, som gå sysslolösa eller mer eller mindre lida brist på det nödvändigaste. Egnahemsrörelsen, som haft åtskilliga resurser till sitt förfogande, är väl ett levande bevis för att det dess bättre finns jordhunger oavlåtligt och nästan så mycket som helst. Inför slutet nu på emigrationsmöjligheter, maskinernas katastrof och sorlet från folkhavet i nöd har nu omsider talet om obevisad jordhunger börjat dala.

Jordmonopolens sista förskansning är således nu, att *det finnes så mycken jord till salu, så att det icke behövs någon expropriationslagstiftning, förrän det är bevisat att denna jord icke räcker till.* Det var ock norrlandskommitténs tre bolagsreservanters paroll 1914, andra lagutskottets ordförandes paroller, Bror Petréns, liberal, år 1924, och för närvarande Westmans, bondeförbundare och ordförande i sociala jordutredningen, paroll under de senaste tiderna.

Här blir det först fråga om *var bevisningsskyldigheten ligger.* Den som kommer med så lösa påståenden utan fasta konturer är väl bevisningsskyldig för att den påstådda tillgången i strid mot sakens natur räcker till för alla de ovannämnda uti ett föregående kapitel specificerade fem ändamålen.[1] Än mer befallande blir en sådan skyldighet, då det här tillika gäller ådagalägga, att denna jordnebulosa finnes tillgänglig på rätt plats, i rätt tid, till rätt omfång, till rätt beskaffenhet, till rimligt pris just för alla de otaliga individuella behov, som kunna göra sig gällande och även göra det så snart möjligheter erbjuda sig.

Det visar sig då till en början, att den stora alltid återkommande posten består av färdiga jordbruk, som äro till salu. Det är på denna kategori, som egnahemsrörelsen bygger sin »frivilliga» jordanskaffning. Det är dock ej ens visat, hur stor denna myckenhet är, och ännu mindre hur mycket därav som ens lämpar sig för egnahemsrörelsens och den enskilda spekulationens jordstyckningar för skapande väsentligen för självförsörjande jordbruk. Åtminstone är uppsåtet detta. Vanliga salubjudna gårdar, som ej kunna styckas, och det äro väl de flesta, kunna endast byta ägare och tjäna således varken egnahemsrörelsen eller den sociala jordreformen med uppgift att bryta de enskildas jordmonopol.

Sociala jordutredningen har den 7 mars 1933 anmält hos Konungen en, såsom det förefaller mig, förtvivlad åtgärd. Den har frågat samtliga affärsbanker, hypoteksföreningar och centralkassor för jordbrukskredit, om genom deras förmedling några större fastigheter kunde förvärvas i syfte att styckas till småbruk och utarrenderas. De skulle lämpa sig för än-

[1] Se sid. 27—29.

damålet på olika sätt och även erbjudas till lågt pris. Genom pressens och radions förmedling hade även allmänhetens uppmärksamhet riktats mot frågan. Resultatet återgives sålunda: »Till jordutredningen hade därefter inkommit ett stort antal erbjudanden från penninginrättningar, bolag och enskilda att försälja egendomar. Dessas antal översteg 200 och 'flera' av dem voro synnerligen lämpliga för styckning.» Detta är ju bra litet och siffran 'flera' synes hopplös. Att stycka färdiga jordbruk har ju sin nytta, om det sker med omtanke och icke utrotar alla större jordbruk. Denna sak är dock egnahemsrörelsens angelägenhet.

Att en färdig jordbruksegendom byter ägare är icke någon kolonisation. Icke heller styckning av ett sådant jordbruk, helst de nya ägarna, som skulle få sin försörjning, i stället bringa arbetslöshet åt jordbruksarbetarna på det stora jordbruket. Endast överförande av arrendejordbruk under enskildas jordmonopol till självständiga jordbruk kan, såsom förut erinrats,[1] ur vissa betydelsefulla synpunkter kallas för kolonisering.

Kolonisation och expropriation stå således åtminstone i frågans nuvarande läge i Sverige i intim samverkan. Framdeles kan tilläventyrs ifrågakomma expropriation även av stora jordbruk, som ej äro till salu men erfordras i visst fall. Nu gäller det kolonisation av riket på företrädesvis odlingsmark, vilket begärdes av 1925 års riksdag. Inventeringar av förefintlig odlingsmark har också, såsom den viktiga angelägenhet den är, skett genom norrlandskommittén, värmlandsundersökningen, jordkommissionen, kolonisationssakkunnige, sociala jordutredningen samt en och annan speciell statlig utredning för ändamålet. Dessa inventeringar redovisa odlingsmark till en ofantligt större myckenhet än som man ens vågar påstå eller rättare sagt hoppas stå till frivilligt förfogande.

Företrädesvis plägar jordmonopolismen åberopa den s. k. 1925 års undersökningskommission. Den inventeringen utgick från Sveriges skogsägareförbund för att möta tidens krav på expropriationslagstiftning. Det resultat, som framgick av förfrågningar till åtskilliga norrländska och mellansvenska bolag, 101 till antalet, bearbetades sedan av tre av regeringen tillsatta sakkunniga. Resultatet visar, att största utbudet utgjordes av arrendejordbruk, men ingen upplysning synes lämnats om myckenheten av arrendejordbruk, som bolagen önskade behålla outbrutna eller redan utbrutna, och ej heller om beskaffenheten av de sistnämnda utbrytningarna. Skogstilldelningen var uppenbarligen minimal och någon närmare upplysning om ägornas beskaffenhet fanns icke. Enligt jordkommissionens erfarenhet tilldelas ägostyckningarna åtminstone ofta dålig skogsmark. Över myckenheten och beskaffenheten av odlingsmark bredde sig ej heller någon klarhet. »Fastigheter med odlingsmark» upptog en ringa omfattning i förhållande till inventeringarnas slutsummor. Därtill kom en obetydlighet »kompletteringsjord».

[1] Sid. 28.

Ett mäktigt bevisningsmedel är sakens natur. Det ligger i denna natur, att dylika utbud äro otillräckliga och ej bevisligen tillämpliga på alla de ändamål på ort och ställe, som en expropriationslagstiftning enligt ovan lämnade specificering för närvarande tjänar. God odlingsmark är praktiskt taget sällan till salu från jordmonopolens sida. Man kan ju exempelvis fråga de stora skogsägarna, om de med nöje avyttra sådan mark som även är god skogsmark över allt i mån av behov. De kunna ej förebrås, om de fortfarande liksom hitintills svara nekande. De trängas av konkurrensen utifrån samt aktieägares och arvingars krav inifrån. De få föga utrymme att ägna sig åt samhällelig filantropi.

Förbättringen av ofullständiga jordbruk blir en chimär utan stöd av expropriationslagar. Den rör sig blott med jord, som gränsar till jordbruket. Likaså i stort sett bildandet av nya jordbruk för självförsörjning eller arbetarejordbruk o. s. v. Värmlandsundersökningen tillfrågade länets kommuner, om jordsökande önskade jord för kolonisation i hemorten eller lika gärna på andra ställen. Svaren voro enhälliga, att man önskade bygga sitt hem i hemorten. Norrlandskommitténs tre reservanter ha medgivit, vilket ej längre sker från jordmopolen och deras tillskyndare, att det väl ej vore nödvändigt att tillhandahålla jorden i byn eller socken, ty i sådan händelse behövdes nog expropriationslagar men icke eljest. Min berättelse tidigare om Lars och Greta belyser vad det är fråga om.

Om jordmonopolismen nu anser sig villig att tillhandahålla odlingsmark på åtskilliga ställen på ett lämpligt sätt, så borde detta jordvälde väl ej kunna hava något emot att samhället har expropriationslagar till hands för att kunna åberopas vid alla de många tillfällen, då de uppenbarligen kunna behövas. Den stora fruktan även för en sådan ordning innefattar väl det förnämligaste beviset att frivilligheten ämnar vara måttfull och förbehållsam och ej kommer att kunna påräknas i önsklig utsträckning, ja förmodligen endast till en mycket obetydlig och otillfredsställande del.

Regeringens proposition om expropriation.

Detta regeringsinitiativ är ju ett första handtag åt principen. Därför har jag ej kunnat undandraga mig att instämma även i en sådan ansats hellre än att ej få någonting. Emellertid kan en sådan begynnelse ha sina faror genom att för långa tider fastlåsa en sådan ofullkomlighet. Såsom jag erinrat innefattar propositionen både till motivering och lagtext en dagtingan. Den betraktar jordreformen såsom en mera underordnad angelägenhet. Regeringens organisation av expropriationen måste väsentligen bli ineffektiv. På samma gång glömmes alldeles bort väsentliga huvuddelar i jordfrågan.

Det är uppfordrande att skildra farhågorna på ett ännu mera ut-

tömmande och koncentrerat sätt än som medhunnits i de väckta motionerna, av vilka en (I: 287) förirrat sig till välfärdsutskottet och där drunknat i den stora obekantskapen eller i lyckligaste fall fientligheten mot jordreformen och dess beskärande av jordmonopolen i landet.

Då nu frågan i alla fall synes falla för denna gång och såsom det är att hoppas dock faller framåt, så är det överflödigt att ingå i närmare belysning av den lämpliga utformningen av lagparagraferna. Jag inskränker mig således att åberopa motionerna i första och andra kammaren i denna punkt, det tidigare yttrandet i denna motion samt jordkommissionens och dess föregångares betänkanden, som ännu ej blivit föremål för något allvarligt övervägande i de många av dem behandlade problemen.

Yrkanden.

På grund av vad sålunda anförts och under åberopande av motionerna II: 520 och I: 195, 198 och 323, jämförda med motionen I: 287, hemställes,

att riksdagen ville, utöver vad Kungl. Maj:t föreslagit,

A) antaga de förändringar i Kungl. Maj:ts förslag som innehållas under punkten A i motionerna II: 520 och I: 323;

B) bifalla den hemställan till Kungl. Maj:t om nytt definitivt övervägande av det i sistberörda motionerna under punkt B angivna innehållet; och slutligen

C) bifalla de i motionen I: 198 framställda två yrkandena.